

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Nume și prenume: PANAIT LAURA IOANA

Universitatea BABES-BOLYAI

Facultatea: STUDII EUROPENE

Domeniul studiilor doctorale: FILOLOGIE - ANTROPOLOGIE

Titlul tezei de doctorat: „Artă și spațiu public în România după 1989”

Conducătorul de doctorat: Prof. Dr., CUCEU IOAN

CUPRINS

Lista figurilor

Rezumat

Cap.1.Introducere

- 1.1. Argument pentru o abordare holistică a spațiului public
- 1.2. Structura lucrării
- 1.3. Contribuția adusă științelor sociale

I. STUDIUL COMUNITĂȚILOR CREATIVE ÎN SPAȚIUL PUBLIC EUROPEAN

Cap. 2. Urbanismul creativ

- 2.1. Orașul ca lectură
- 2.2. Orașele creative
- 2.3. Economia culturală

Cap. 3. Condiția post-comunistă a spațiului public românesc

- 3.1 Specificul spațiului public în epoca tranziției

Cap. 4. Comunitățile creative

- 4.1. Urmărind noua clasă de mijloc în oraș. Teorii ale clasei creative
- 4.2. Clasa Creativă în cadrul Orașului
- 4.3. Ocupații și stiluri de viață în cadrul acestei categorii

Cap. 5. Arta în/prin spațiul urba

- 5.1. Tipologii
- 5.2. Conceptul de intervenție ca motor vital pentru spațiul public

Cap 6. Abordări metodologice asupra spațiilor urbane

- 6.1. Introducere
- 6.2. Spațiul urban: teren antropologic
- 6.3. Turnura etnografică
- 6.4. Teoriile privind spațializarea culturii și rolul lor în etnografia contemporană

- 6.5. Importanța etnografiei urbane în studiile sociale
- 6.6. Tematica abordării
- 6.7. Spațiul public și posibilitățile exploratorii ale terenului
- 6.8. Cercetarea în sine
- 6.9. Categoriile și sub-categoriile metodologice
 - 6.9.1. Documentarea
 - 6.9.2. Interdisciplinaritatea
 - 6.9.3. Observația participativă
 - 6.9.4. Caracterul temporar
 - 6.9.5. Metoda calitativă. Eșantionul folosit și tipurile de interviuri
 - 6.9.6. Sub-categoriile metodologice inovative

II. PROIECTUL DE CERCETARE ȘI REZULTATELE STUDIULUI

Cap. 7. Studii de caz

- 7.1. Arta acționistă de până în anii '90. Preludiu la perioada post-comunistă sau doar o perioadă independentă?
 - 7.1.1. Acționismul ca soluție
 - 7.1.2. Acționismul. Definiții și Portrete
- 7.2. Studiu aplicat: Berlinul creativ al spațiilor abandonate?
 - 7.2.1. Creativitatea în cifre
 - 7.2.2. Economia culturală a Berlinului, între creativitate și distrugere?
 - 7.2.3. Despre spațiul urban, intervenții urbane și tipuri de reaproprieri
 - 7.2.4. Temporalitatea ca "modus vivendi"
 - 7.2.5. Pași către o reapropriere urbană
 - 7.2.6. Utilizarea spațiului public. Urbanismul direct
 - 7.2.7. Portretul actorului în spațiul public
 - 7.2.8. Concluzii
- 7.3. Contexte în focus: Cluj și București
 - 7.3.1 Contextul național și internațional
 - 7.3.2. Evoluția politică

- 7.3.3. Decizia politică
- 7.3.4. Contextul legislativ
- 7.3.5. Practica utilizării legitime a spațiului public
- 7.3.6. Precaritatea
- 7.4. Actorii spațiului public.
 - 7.4.1 Contextul mediului artistic
 - 7.4.2. Teoretizarea contextului
 - 7.4.3. Dezbaterile asupra spațiului public românesc. Tendințe recente
 - 7.4.4. Contextul local între anii '80 și 2000
- 7.5. Arta în focus: Cluj și București
 - 7.5.1. Diferențe în abordarea artei publice și a intervențiilor artistice. Diferite sensuri și practici
 - 7.5.2. Imaginea artistului
 - 7.5.3. Implicarea artistului
 - 7.5.4. Dezbateri asupra artei în spațiul public românesc
 - 7.5.5. Cazuri secundare de acțiuni în spațiul public
- 7. 6. Cazuri principale în focus: Cluj și București
 - 7.6.1. MindBomb - Cluj
 - 7.6.2. Spațiul Public București / Bucharest Public Art 2007

8. Concluziile cercetării

Bibliografie

Anexe

Cuvinte cheie: **actor urban, spațiu public, artă, arhitectură, intervenție, context, arta politică, societate civilă, reappropriere urbană, reînsoșire, ocupare.**

Hotărârea de a investiga relația artei în raport cu spațiul public de astăzi nu este întâmplătoare. Ea este inițiată prin prisma istoriei comuniste ce a propus dar și impus un spațiu public atât de comun încât abolirea privatului și exacerbarea publicului – controlat însă – a devenit parte a ideologiei epocii respective. Și, pentru că trăim perioada-consecință a acelor timpuri, putem observa astăzi spațiul public că încă suferind de numeroase simptome ale perioadei comuniste. Tocmai aici intră în scena comunitatea artistică ce caută să provoace mereu acest spațiu tocmai proclamându-și încă o dată libertatea de expresie abolită atâtea decenii. În consecință, aceștia operând în acest cadru, devin la rândul lor politici provocând autoritățile la răspunsuri și soluții în ceea ce privește țesutul urban încă instabil și controlat mai mult decât am crede.

Spațiul public și arta pe un teren al postcomunismului se dovedesc a fi concepte destul de dificil de conturat din cauza lipsei unor studii specializate sau a unor focusuri mai degrabă interdisciplinare decât unilaterale. Voi încerca să prezint pe scurt demersurile făcute în domeniile implicate în ceea ce privește spațiul public - definiții dar și abordări cât se poate de actuale ale pulsului acestui spațiu. Contextul post-comunist fără de care discuția ar sta pe o platformă foarte generalistă, include bagajul simbolic și factual ce ține în continuare acest spațiu într-un fel de pânză de păianjen țesută în timp, și arta în spațiul public - cu diferitele ei manifestări care au activat altfel această areal și care au dat naștere la teorii cu privire la noi posibilități de exercitare a democrației prin intermediul spațiului public.

Epiderma orașului, aparența pare adesea asemănătoare cu cea a dezvoltării urbane (dorite) festive, dar adesea devine specială și diferită în termeni ai interacțiunii zilnice și maniera în care spațiul este folosit în funcție de dorințele de explorare a fiecăruia. Întâlnim de asemenea un sentiment al apropierii în nivelul de folosință al majorității spațiilor publice din această areal. Totuși, încă întâlnim „traume” în mintea indivizilor când traversează și experimentează anumite spații publice. Acestea sunt legate de securitate, forța poliției și alte moduri de constrângere care de fapt erau mult mai reale în perioada comunistă dar încă persistă ca urme ale trecutului. Un trecut controlat din multe unghiuri ale vieții sociale. Dar acum întâlnim tendința de a uita acei 20 de ani, după ce revoluția a trecut, și de fapt spațiul public este rezultatul libertății „obținute” pentru libera exprimare și manifestare. Dar teama de a nu încălca reguli este încă prezentă în acțiunile oamenilor în spațiul public. Încercările de activare încă sunt controlate de autorități prin numeroase cereri de aprobări și alte unelte birocratice care îl fac pe individ a fi descurajat în a se exprima fără să ardă toate aceste nivele ale „libertății”. Deci, am putea spune că spațiul public este astăzi un rezultat

asupra cum poziționăm societatea românească de astăzi și care este gradul de democratizare al unei țări care încă funcționează sau menține nivelul de „tranziție”.

Fiind preocupată și încercând să găsesc un contur al clasei de mijloc contemporane în era globală, i-am descoperit o nișă care de multe ori este mai hibridă decât categoria principală a clasei de mijloc: clasa creativă.¹ Categoria pe care o denumesc ”noua clasă de mijloc” sau “clasă creativă”, care coexistă cu vechile tendințe ale orașului sunt factori cheie pentru schimbările urbane. Și dacă ele nu sunt active sau au alte atribute ale acțiunilor lor, poate să însemne că societatea are simptome diferite și că societatea civilă are anumite slăbiciuni sau suferă anumite consolidări în propria direcție.

Așa cum am arătat, spațiul public în perioada postcomunistă și în contextul românesc dovedește a avea încă simptome ale slăbiciunii dar de asemenea și de recuperare după lungul proces suferit în comunism. Deși purtând în sine încă urmele comunismului, încă prezente în mentalul colectiv al orașului, spațiul public poate fi un loc bun ca o oportunitate venită dinspre sectorul cultural pentru a se reprezenta pe sine, „în lume”. Desigur, acest lucru are și consecințele sale, datorită faptului că acest spațiu poate fi transformat într-unul al contestării puterii și constelațiilor adiacente. Pentru acest motiv, arta în/prin spațiul public este o nouă chestiune, după ce în comunism a fost considerat subiect tabu². Acest nou subiect reprezintă de asemenea un subiect provocator într-o oarecare măsură. Fie că este un impuls al creării artei în spațiul public ca după modelul vestic sau că este o nevoie disperată de a rezolva unele probleme sociale prin intermediul artei, aceste performanțe/performance-uri în peisajul urban sunt pionii ai viitoarei schimbări democratice în orașul postcomunist.

Ideea de intervenție are mai multe coloraturi în timp. Începând de la Situaționiști cu ale lor viziuni asupra spațiului urban, continuând cu promotorii “site-specific”, astăzi prezența creativității utile în spațiul urban nu poate fi decât un proces de testare și soluționare a anumitor problematici pe spațiul public. Artă și tipurile de intervenții în țesutul urban nu pot fi altceva decât opusul ideii (încă vehiculate în România) de “a expune lucrări de artă” în acest spațiu. Chiar dacă orașul este considerat de mulți ca fiind o pânză pe care actorii creativi își exersează talentul, totuși această acțiune “de-a-ieși-în-spațiul urban” nu poate fi decât o provocare dar și o responsabilizare a actorului cultural de către subiecții săi și ceea ce aceștia au nevoie de la urban.

Este arta în serviciul schimbării politice și sociale care a reușit să împuternicească oamenii

¹ Termenul de “clasă creativă” a fost introdus în anul 2000 de către Richard Florida, un teoretician bine cunoscut, concentrat asupra economiei creative și categoriilor sale sociale.

² Această temă o voi dezbate mai pe larg în capitolele referitoare la formele de artă în perioada comunistă.

medii sau cei care ies din normele constrângerilor zilnice, aceia dispuși la un confort material și spiritual prin atributele cele mai inutile ale modernității sau prin prejudiciile reziduale ale unor structuri politice mai vechi? În acest sens, arta activistă ia automat o postură a moralei, o cerere venită din partea unei minorități de a ne întoarce la decență minimă a colectivității dominante.

Abordarea acestei teme este una destul de problematică azi. Cele mai multe referiri le găsim în cadrul filosofiei, arhitecturii și artei contemporane, discipline uneori complementare, ambele reflexive față de acest tip de spațiu comun est-european. Din păcate, disciplinele sociale precum antropologia sau sociologia nu au încercat a iniția demersuri în această zonă. Una din cauze este probabil necesitatea unei plieri pe o diversitate impresionantă metodologică. Interdisciplinaritatea dar și transdisciplinaritatea de multe ori se poate dovedi un eșec în aplicabilitate, chiar dacă în teorie este acceptată și lăudată. Dar realitatea unei abordări multidimensionale poate fi considerată un impediment într-o asemenea abordare, tocmai din frica pe care o provoacă, la vederea unui areal atât de vast de abordări ce de fapt, au de-a face cu un singur subiect: spațiul public.

Mai mult, totuși constat că acest subiect a devenit în ultimul an tot mai des uzitat de către experți și non-experti din cadrul studiilor urbane, domeniului artistic, jurnalistic și chiar activist. Fiind martoră la tot mai multe discuții și tot mai multe articole pe această temă, am avut la un moment dat impresia unui “boom” în cadrul acestui subiect. Îndrăznesc să spun că se conturează un efect de domino în ceea ce privește dezbaterile naționale și locale la acest nivel. Subiectul spațiului public deja nu mai poate fi neglijat și așa cum mulți jurnaliști afirma deja. Apar tot mai multe evenimente organizate în special în București, independente de inițiatorii instituționali oficiali, așa cum am văzut mai mult la Cluj.

Spațiul public nu mai poate fi acela, sacralizat, central, al pieței din orașele “istorice”. Există chiar antropologi urbani (precum Marcel Henaff) care preferă să nu mai vorbească de spațiu public [...], ci de spațiu comun, chiar dacă stilistic, acest termen poate părea o degradare.

Arta reface permanent “terțitatea” eliberatoare acolo unde politicul și, mai ales, noul capitalism semiotic, așa cum Bogdan Ghiu îl numea “telecapitalism”, tinde să acționeze pur dual asupra oamenilor.

Astfel, suntem cât se poate de conștienți (și într-un fel responsabilizați) de faptul că majoritatea genurilor specifice artistice în spațiul public sunt consecința (a unei translări) culturale(e) care poartă încărcătura ideologică specifică a unor filosofii occidentale neoliberale sau

neo marxiste. Rămâne însă de decis (în sens critic) care este semnificația locală a mesajului artistic mediat și care este miza sa politică (de păstrare-conservare sau schimbare-formare), câtă vreme valoarea diferenței ar fi cunoscută din perspectiva ambelor poziții.

În fine, ar trebui să privim arta însăși ca fiind spațiu public, reface peste tot, prin activitatea ei mediator-“terțializantă”, spațiul public.

Manifestările artistice, similare cu alte forme de folosire temporară a spațiului, au capacitatea de a detecta oportunități pe care spațiul urban le oferă (de multe ori ignorate de strategiile de dezvoltare urbană).

Faptul ca cercetătorul de astăzi nu mai poate lucra individual în cadrul constelațiilor ce analizează orașul este un lucru cert. Depășirea barierelor disciplinei prin colaborarea și înțelegerea altor domenii precum arhitectura, arta, design-ul, cercetătorului i se conferă noi atribute în lunga sa cale menită să îi ofere cunoaștere asupra orașului contemporan. Faptul că tema artei în spațiul public este un subiect încă rar abordat în cercetările românești dar și europene este un indicator că o nouă categorie socială începe să își creeze o direcție în cadrul orașului: comunitățile creative (re)cuceresc urbanul. Pentru științele sociale, faptul că un antropolog este obligat să apeleze la alte discipline pentru a înțelege tema sa nu este un element de noutate. Însă, atunci când apelează la celelalte domenii, află că și acelea nu dețin încă o metodologie de lucru bine dezvoltată în a urmări și evalua punctele vitale atinse de pionierii urbani.

De multe ori am fost pusă în situația de a lucra împreună cu alți cercetători și practicieni ai disciplinelor adiacente, pentru a înțelege împreună cu ei pulsul intervențiilor creative în spațiul urban. În ultimii ani, tema artei în spațiul public a devenit un subiect tot mai atractiv pentru multe branșe de cercetare. Mai mult, asistând la evenimente ce reconfigurează constant organicitatea acestor grupuri, în continuă mișcare, denotă faptul că cercetarea asupra unei teme așa de fierbinți necesită un focus cât mai puternic și de acum încolo la nivel de științe sociale, urbane și artistice.

Nu în ultimul rând, analizând comunitatea artistică în oraș, de fapt analizăm germeii identificați ca furnizori de re-coagulari ale societății civile est-europene, în speță cea românească. Fiind vorba de un proces în continuă schimbare, cercetarea societății civile și implicării sale în

viața urbană este un subiect pe care îl consider că fiind deschizător de drumuri și căi interdisciplinare în perioada care urmează.

Structura lucrării

Partea I

Capitolul 1

În prima parte a lucrării dezbate anumite teorii cruciale în studiile urbane recente. În cadrul studiilor urbane încerc să urmăresc critic evoluția comunităților creative în contextul noilor orașe, atât cele din Occident cât și cele Est-Europene.

Capitolul 2

În capitolul al doilea am abordat critic conceptele ce țin de urbanismul creativ și teoriile ce țin de ludicitatea ca și element de analiză a unor layere ale orașelor. Conceptul de creativitate în oraș și prin oraș este deja consacrat în literatura de specialitate a studiilor urbane. Consider o necesitate a se discuta critic despre noțiuni precum stil de viață, tipuri de orașe creative cât și asumarea teoriilor ce țin de economia culturală a orașelor de astăzi ca și noi motoare urbane.

Capitolul 3

În al treilea capitol discut specificitatea orașelor românești analizate de mine în cercetarea întreprinsă. Aceasta specificitate trebuie încadrată în noile discuții dar și dispute asupra unui cadru post-comunist. Având în vedere deja contextul comunist al spațiului public, trebuie să privim cu atenție aspectele și tipologiile ce vizează perioada de tranziție a orașului după 1989.

Capitolul 4

În al patrulea capitol, deschid o re-discutare a conceptelor de clasă și comunitate creativă, parcurgând teoriile americane și europene. În cadrul acestor teme poziționez aceste categorii ca și categorii de actori creativi și urbani. Relația lor cu orașul, ocupațiile cât și stilul de viață sunt direcții prin care inițiez piste de cunoaștere aprofundată a viitorilor

subiecți intervievați și relația acestora cu urbanitatea.

Capitolul 5

Al cincilea capitol este dedicat urmelor lăsate de comunitățile creative în oraș, în speță în spațiul public. Aici voi ilustra tipologiile arte în spațiul public, de la arta publică până la conceptul de intervenție în spațiul public, ca și evoluție a acțiunilor creativilor în oraș. Nu în ultimul rând, prezentarea perioadei situaționiste anunța următoarele capitole ce conturează, în fapt, cazuistica post-situationista.

Capitolul 6

Abordările metodologice sunt descrise amănunțit în al șaselea capitol. Noile teorii și tendințe în antropologie și studii urbane ne impun abordarea holistică a domeniului. De la teoriile turnurii etnografice și până la cele legate de producerea culturii în spațiul public, de la metodele de lucru interdisciplinare până la noi metode inovative abordate în antropologia urbană, tema aleasă demonstrează complexitatea și vastitatea subiectului de studiu, totodată impunând tânărului cercetător posibilități excelente de explorare urbană.

Partea a II-a

A doua parte a lucrării se focusează pe studiile de caz asupra cărora am insistat în ultimii ani de cercetări. Acestea se clasează în funcție de necesitatea de investigare a temelor propuse.

Capitolul 7

Astfel, capitolul al șaptelea propune o vastă incursiune atât în activitățile artistice și creative ale anilor '80, dar și în cadrul celor ce depășesc perioada anilor 2000. De la arta deapartment până la manifestări artistice pe spațiul public, voi prezenta o înțelegere a situației post-comuniste a utilizării spațiului public tocmai prin perspectiva epocii dinaintea acesteia. După această abordare, voi prezenta și primul caz în focus: Berlin și ai săi pionieri urbani, ca și modele de evaluare comparativă asupra utilizării creative și intervenționiste a spațiului urban. După acest moment, voi reveni la cazuistica dedicată Bucureștiului și Clujului, dar nu mai întâi de a clarifica contextele naționale și locale în cadrul cărora cele

două orașe și-au dezvoltat proprii actori-activatori de spațiu urban românesc. Apoi voi prezenta cazurile punctuale de intervenții și evenimente, încadrate în tipologizările mai sus menționate. Împreună cu subiecții cercetării am identificat noi metode de a înțelege nevoia de intervenți în anumite spații urbane dar și lipsa acestor activități la nivelul orașului est-european.

Capitolul 8

Capitolul al optulea este dedicat concluziilor studiului de față. Datorită contextului special din ultimul an, al valurilor de manifestări și proteste pe spațiul public, rezultatul cercetării a fost deviat către evaluarea actorilor și pionierilor urbani. Aceștia au devenit mai implicați la nivel social și politic, fapt ce denotă un început chiar de reviriment al unei părți a societății civile vizate în cadrul cercetării mele antropologice. Nu în ultimul rând, încerc să imaginez noi direcții de implicare și cercetare venite din partea tânărului antropolog. Se impune ca acesta să nu fie un simplu actor pasiv în spațiul urban, ci prin munca sa să creeze noi punți de analiză dar și acțiune în spațiul public.

Bibliografie selectivă

Adams, Laurie, *Art on Trial: From Whistler to Rothko*, Walker and Company, New York, 1976.

Adorno, Theodor W., *Minima moralia*, București, Ed. Art, 2007.

Alexander, Victoria D. și Marilyn Rueschemeyer, *Art and the State The Visual Arts in Comparative Perspective*, Palgrave Macmillan, Oxford, 2005.

Arendt, Hannah, *Condiția umană*, Cluj, 2007.

Art, research and Innovation. New Media culture in Europe, (colectiv de autori), Amsterdam 1999.

Auslander, Philip (Ed.), *Performance, Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*, Routledge, NY, 2003.

Babias, Marius, *Recucerirea politicului. Economia culturii în societatea capitalistă*,

Idea Design&Print Publishing, Cluj, 2007.

Babias, Marius, *Urma revoltei. Arta și politica istoriei în noul Berlin*, Idea Design&Print Publishing, Cluj, 2006.

Barret, Stanley R., *Renașterea teoriei antropologice*, University of Toronto Press, Toronto, 2007.

Bernard, H. Russell, *Research Methods in Anthropology : Qualitative and Quantitative Approaches*, Ed. AltaMira Press, 1994.

Bertrand, Michel-Jean, Litowski, Hiéronim, *Les places dans la ville: les pratiques de l'espace*, Paris, Dunod, 1984.

Beyond Mass media, channels for the Arts, challenge for the Arts, (colectiv de autori), The Felix Meritis Foundation, Amsterdam, 1993.

Bittner, Regina (Coord.), *Die stadt als event*, Edition Bauhaus, 2001.

Bourriaud, Nicolas, *Estetica relațională. Postproducție*, Idea Design&Print Publishing, Cluj, 2007.

Brenner, Neil, *New State Spaces. Urban Governance and the Rescaling of Statehood*, Oxford University Press, 2006.

Brenner,Neil, *State/Space. A reader*, Blackwell, 2003.

Buden, Boris, *Public space as translation process*, 2003, în http://www.republicart.net/disc/realpublicspaces/buden03_en.htm, accessed on 20.08.2009.

Buden, Boris, *The Art of Being Guilty is the Politics of Resistance Depoliticizing Transgression and Emancipatory Hybridization*, 2002, publicație online.

De Certeau, Michel, *The Practice of Everyday Life*. University of California Press, Berkeley, 1984.

Culture in the public space. The analysis of artistic events from Bucharest, publicat de CSRCB București 2009.

Cuthbert, Alexander R., *The form of the cities. Political Economy and Urban Design*, Blackwell Publishing, 2006.

Davey, Andrew, *Towards Cosmopolis—Planning for Multicultural Cities*, Leonie Sandercock. John Wiley and Sons, London. 1998.

De Duve, Thierry, *În numele artei: pentru o arheologie a modernității*, Ed. Idea Design &Print, 2001

De Marrais, Kathleen, Lapan, Stephen D., *Foundations for Research Methods of Inquiry in Education and the Social Sciences*, Lawrence Erlaum Associates Publishers, London, 2004.

De Meredieu, Florence, *Arta și noile tehnologii. Arta Video. Arta Numerică*, Ed. Rao, București, 2005.

Deleuze, Gilles, *Foucault*, Ed. Idea, Cluj, 2002.

Denzin, Norman K., Lincoln, Yvonna, *The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues*, Sage Publications, 1998.

Erjavec, Ales (Ed.), *Postmodernism and the Postsocialist Condition Politicized Art under Late Socialism*. University of California Press, London, 2003.

Fidler, Roger, *Mediamorphosis. Să înțelegem noile media*, Ed. Idea, Cluj, 2004.

Florida, Richard, *The Rise of the Creative Class*, Basic Books, New York, 2003.

Florida, R., *Cities and the creative class*, Routledge, NY, London, 2004.

Foucault, Michel, *A supraveghea și a pedepsi*, Paralela 45, București, 2005.

Geenens, Raf, Tinnevelt, Ronald, *Does Truth Matter? Democracy and public space*, Springer, Leuven, 2009.

Greene, Rachel, *Internet Art*, Thames Hudson World of Art, 2004.

Gérin, Annie, McLean, James S. (Ed.), *Public Art In Canada: Critical Perspectives*, University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 2009.

Habermas, Jürgen, *Sfera publică și transformarea ei structurală*, Ed. Univers, 1998.

Hartley, John, (Ed.), *Creative Industries*, Blackwell Publishing, 2005.

Haussermann, Hartmut, Siebel, Walter, *Neue Urbanitat*, Frankfurt/Main 1987.

Hesmondhalgh, David, *Digital sampling and cultural inequality*, reader for Open University, UK.

Mihali, Ciprian, (Coord.), *Artă, tehnologie și spațiu public*, Paideia, București, 2005.

- Mihali, Ciprian, Ioan, Augustin, *Dublu Tratat de Urbanologie*, Ed. Idea, Cluj, 2009.
- Miles, Malcom, Art, *space and the city. Public art and urban futures*, Routledge, London, 1997.
- Mitchell, Don, *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*, Guilford Publications, New York, 2003.
- Parker, Simon, *Urban Theory and the Urban Experience. Encountering the city*, Routledge, London, 2009.
- Perjovschi, Dan, *Postmodern ex-comunist*, Ed. Idea, Cluj, 2007.
- Perjovschi, Lia, *Contemporary art archive. Center for art analysis 1985-2007*, Idea Design&Print Publishing, Cluj, 2007.
- Pinder, David, „Arts of urban exploration” în *Cultural Geographies*, 2005.
- Pintilie, Ileana, *Acciónismul în România în timpul comunismului*, Ed. Idea Design & Print, Cluj, 2000.
- Pratt, Andy C., *Understanding the Cultural Industries: Is more less*, Reader for LSE, 2005.
- Pratt, Andy C., “Urban regeneration: from the arts ‘feel good’ factor to the cultural economy. A case study of Hoxton, London”, în *Urban Studies*, 2008, edited by Tom Hutton.
- Shaftoe, Henry, *Convivial Urban Spaces. Creating Effective Public Spaces*, EarthScan, London, 2008.
- Sharma, Aradhana, Gupta, Akhil (Coord.) *The Anthropology of the State. A Reader*, Blackwell, Oxford, 2006.
- Reviste
- Arta. Revista de arte vizuale. Arta în spațiul public*, publicată de Uniunea Artiștilor Plastici din România, nr. 1/2011.
- Dilema Veche. Cum ne locuim orașul?* Săptămânal de tranziție, Anul VIII, Nr. 378, 12-14mai 2011.
- Praesens-Central European Contemporary Art Review, Budapest, 2006/3.

Urbanisme: la fin du plan masse – D'architecture no 89, dec. 1998.

Ville/Village: espace public et convivialité – CAUE du Haut-Rhin-Colmar, CAUE

68.

Surse internet

Caterina Preda, “Arta si putere”, in <http://www.revista22.ro/arta-si-putere-in-romania-4046.html> , 28 septembrie 2007.

Ileana Pintilie în <http://subversive.c3.hu/en/Ileana%20Pintilie.php> .

Project for public space, www.pps.org.

Dumont Marc, L'espace public, prisme efficace des recompositions de l'action publique? www.espacestems.net.

<http://www.cluj4all.com/stiri/stirile-zilei/mostre-spectacol-multimedia-in-manastur.html>

http://www.cotidianul.ro/spatiul_public_bucurestean_sta_mai_bine_in_teorie_decat_in_practica-85051.html